

Лариса Грень

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-4466-6018
E-mail: mega_lgren@ukr.net

Костянтин Качайло

аспірант кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
E-mail: kos.kachailo@ukr.net

**КУЛЬТУРА ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ У ЗАКЛАДАХ
ВИЩОЇ ОСВІТИ: СТАН РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ В ПСИХОЛОГО-
ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

Анотація: у статті на підставі аналізу досліджень вітчизняних авторів підкреслено важливість формування культури ділового спілкування у представників професій “людина-людина”, зокрема у майбутніх лікарів у закладах вищої освіти; розглянуто культуру ділового спілкування як одного з показників загальної культури та моральних якостей особистості, що інтегрує зовнішню культуру, культуру мовлення, культуру почуттів, культуру поведінки та етикет; доведено, що для майбутнього лікаря особливо важливим є знання, вміння і навички професійної комунікації, які формуються і розвиваються у нього у процесі навчання у закладі вищої медичної освіти; наведено основні психологічні компоненти спілкування (почуття присутності, прояв турботи про іншу людину, повага до світогляду і точки зору іншої людини, емпатія, щирість як передумова вільного й відкритого спілкування, повага); відведено вирішальну роль педагогічній майстерності викладачів у формуванні культури ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: мова; культура; культура ділового спілкування; майбутній лікар; заклади вищої освіти.

Larysa Gren

doctor in public management, full professor, professor of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: mega_lgren@ukr.net

Kostyantyn Kachailo

graduate student of the department of pedagogy and psychology of social systems management by the academician I. Zyazyun, National Technical University —Kharkiv Polytechnic Institute; Kharkiv, Ukraine
E-mail: kos.kachailo@ukr.net

**A CULTURE OF BUSINESS COMMUNICATION AMONG FUTURE DOCTORS
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: STATE OF DEVELOPMENT OF
THE PROBLEM IN PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL LITERATURE**

Abstract: the article, based on the analysis of research by domestic authors, emphasizes the importance of forming a culture of business communication among representatives of “people-to-people” professions, in particular, among future doctors in institutions of higher education; considered the culture of business communication as one of the indicators of the general culture and moral qualities of the individual, which integrates the external culture, the culture of speech, the culture of feelings, the culture of behavior and etiquette; it has been proven that the knowledge, skills and professional communication skills that are formed and developed in the process of studying at an institution of higher medical education are especially important for a future doctor; the main psychological components of communication are given (a sense of presence, showing concern for another person, respect for the worldview and point of view of another person, empathy, sincerity as a prerequisite for free and open communication, respect); the decisive role of the pedagogical skill of teachers in the formation of the culture of business communication of future doctors in institutions of higher education is assigned.

Key words: language; culture; culture of business communication; future doctor; institutions of higher education.

Larysa Gren, Kostyantyn Kachailo

An extended abstract of the paper on the subject of:

“A culture of business communication among future doctors in higher education institutions: state of development of the problem in psychological and pedagogical literature”

Problem setting. *The new Erasmus + project involves the participation of students, teachers, young people and youth workers in a multicultural environment focused on the formation of communication skills, the development of negotiation and mediation skills to prevent conflicts and resolve conflict situations [28], which emphasizes the importance of forming a culture of business communication among representatives “human-human” professions, in particular, among future doctors in institutions of higher education.*

Recent research and publications analysis. *Formation of a culture of business*

communication, communicative competence by A. Vardanyan [6], E. Venevtseva [9], K. Glyanenko [14], I. Gogol [15], I. Golopych [16], A. Zaitseva [17], I Kogut [21], I. Komarova [24], L. Moroz-Rekotova [29], V. Kochyna [25], A. Litvinchuk [26], O. Silchuk [36], I. Tamozhskaya [38], A. Bychok [4], S. Kachmarchyk [18], Tsyganii [43], A. Kvitky [19], A. Kelemen [20], T. Kolodiy [23], O. Ursol [40], G. Ulunova [39]), L. Rudenko [34]. Dissertation studies of I. Gumennaya [13], G. Morokhovets [30], K. Ordu [31], N. Avramenko [1], Yu. Kozachenko [22] are devoted to the formation of professional

communication of future workers in the medical field.

Highlighting previously unsolved parts of the general problem, to which this article is devoted. Despite the significant number of studies on the formation of communicative competence of future doctors in the process of their professional training, the issue of forming a culture of business communication of future doctors in institutions of higher education remains insufficiently developed.

Paper objective. To find out the state of development of the problem in the psychological and pedagogical literature regarding the formation of the culture of business communication of future doctors in institutions of higher education.

Paper main body. Communication acts as a life-giving basis for the formation of a person's inner world, his existence. Communication is a continuous process of transferring knowledge, experience, and culture from generation to generation, the connecting thread of which is language. The culture of business communication is one of the indicators of general culture and moral qualities of an individual, which integrates external culture, speech culture, feeling culture, behavior culture and etiquette. Professional communication is a process of interaction between individuals united by common professional interests, professional activity, during which professionally significant information, experience, ideas are exchanged and the set professional goal is realized" [40]. The main task of business communication is productive cooperation. For a future specialist in the medical field, the knowledge, skills and professional communication skills that students develop in the process of studying at an institution of higher medical education are especially important [13, p. 1]. The future doctor must possess the culture of communication, the principles and norms of medical ethics, which

is an important component of his professional culture. During the period of study at a higher education institution, the future doctor must learn the art of business communication, reinforcing theoretical knowledge during practice, communicating directly with different people – be it colleagues, patients, and their relatives.

The main psychological components of communication: a sense of presence, the ability to listen, showing concern for another person, disclosure, respect for the worldview and point of view of another person, empathy, sincerity, respect [32, p. 248, 250]. Etiquette, morality, a person – this organic trinity is an important social reference point in the formation and formation of the doctor's personality. Such moral rules and general ethical guidelines: the word, virtues, efforts and knowledge of a medical worker, his integral moral slogans in practical behavior play a significant role in healing the patient and helping him [5]. The skill of effective business communication of future doctors during university studies and practice largely depends on the pedagogical skills of teachers, which puts forward demands on their professional and psychological-pedagogical competence.

Conclusions of the research. The culture of business communication of the future doctor is an integral component of his professional activity, the doctor has to learn effective communication and polish it in everyday practice throughout his life; a prominent place in the formation of the culture of business communication of future doctors in institutions of higher education belongs to the professional and psychological-pedagogical competence of teachers; the basis of a high culture of business communication of the future doctor is a humane attitude towards a person, a desire to always come to his aid. The prospect of further investigations is the formation of a culture of business communication among future doctors as an indicator of their high professionalism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із

важливими науковими чи практичними завданнями. Україна бере участь у новому

проекті Еразмус +, що стосується напряму віртуальних обмінів у сфері вищої освіти та молоді, – “Мистецтво переговорів і вирішення конфліктів (медіація)/ ArtNoConflict”. Його реалізація має значний потенціал для програми віртуальних обмінів, оскільки передбачає участь студентів закладів вищої освіти, викладачів, молоді та молодіжних працівників у мультикультурному середовищі, орієнтованому на формування навичок спілкування та роботи в ньому, розвиток навичок ведення переговорів та медіації для запобігання конфліктам та розв’язання конфліктних ситуацій [28]. Такі проекти підкреслюють важливість формування культури ділового спілкування у представників професій “людина-людина”, зокрема у майбутніх лікарів у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор. Формуванню культури ділового спілкування, комунікативній компетентності майбутніх педагогів присвячено дисертаційні дослідження К. Глянєнко [14], Л. Варданян [6], Є. Венєвцевої [9], А. Зайцевої [17], І. Когут [Когут], І. Комарової [24], Л. Мороз-Рекотової [29], майбутніх інженерів – В. Кочиної [25], А. Літвінчук [26], О. Сільчук [36], І. Таможської [38], майбутніх менеджерів – А. Бичок [4], С. Качмарчик [18], майбутніх маркетологів – І. Гоголь [15], майбутніх правоохоронців – З. Височан [10], І. Голопич [16], Циганій [43], А. Квітки [19], майбутніх соціальних працівників – А. Келемен [20], Т. Колодій [23], О. Урсол [40], державних службовців – Г. Улунової [39]), майбутніх працівників сфери обслуговування – Л. Руденко [34].

Поза увагою науковців не залишилося формування професійного спілкування майбутніх працівників медичної сфери. Так, дисертаційне дослідження А. Варданян присвячено формуванню професійно-мовленнєвої компетентності майбутніх лікарів [6],

підготовка майбутніх лікарів до професійної комунікації на засадах міждисциплінарної інтеграції розглянута у дисертаційному дослідженні І. Гуменної [13], формування інформаційно-комунікаційних компетенцій у майбутніх лікарів – предмет дослідження Г. Мороховець [30], К. Орду [31], М. Соснової [37], підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти розглянута у дисертаційному дослідженні Н. Авраменко [1], формування комунікативної культури студентів у медичних коледжах Великої Британії та США розкрито у дисертації Ю. Козаченко [22]. Останнім часом ретельні дослідження щодо підготовки лікарів проводилися і вітчизняними, і закордонними науковцями.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Не зважаючи на значну кількість досліджень щодо формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів у процесі їх фахової підготовки, недостатньо розробленим залишається питання формування культури ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти. Досі актуальним залишається питання узагальнення набутого наукового знання щодо змісту та структури названих вище дефініцій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). З’ясувати стан розробки проблеми в психолого-педагогічній літературі щодо формування культури ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спілкування виступає життєдайною основою формування внутрішнього світу людини, її буття. Відомий український філософ Григорій Сковорода, доводив до співвітчизників думку про те, що людина, спілкуючись, реалізує свої природні обдаровання, які можна реалізувати тільки через освіту та самопізнання. Пізнати в собі

справжню людину – в цьому щастя, а корінь нещастя – в неправильному розумінні своїх здібностей, самого себе [46]

Ми погоджуємося з думкою О. Пономарьова щодо професійної компетентності фахівця, який зазначав: “поряд з формуванням високої професійної компетентності – головного завдання вищої школи – надзвичайної важливості набуває прищеплення студентам почуття впевненості у собі й своїх можливостях та особистої відповідальності за можливі результати своїх дій і висловлювань. Успішне ж розв’язання завдань з їх прищеплення має ґрунтуватися на положеннях і принципах філософії спілкування та його культури і включає цілеспрямовану підготовку студентів до професійної діяльності” [33, с. 28]. Спілкування – це неперервний процес передачі знань, досвіду, культури від покоління до покоління, єднальною стрічкою якого є мова. Мова підтримує в людині стан психологічної впевненості, рівноваги, дає відчуття життєвої перспективи, духовної опори. Мовознавець О. Потебня стверджував, що “мова є не тільки відображенням прагнення народів до істини, але й носієм естетичних і моральних ідеалів [3, с. 83].

На основі мови формується національно-культурне поле з протяжністю у часі (через віки) і у просторі, бо вона є каналом духовного й інформативного зв'язку у суспільстві. На глибоке переконання Г. Васяновича, “наука, мистецтво, мова як наявне буття культури є об'єктивізацією духовного життя людини й одночасно середовищем, в якому людина відтворює себе як життєву цінність” [7, с. 94].

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає культуру як: 1. Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії. 2. Освіченість, вихованість. 3. Рівень, ступінь досконалості якої-небудь галузі господарської або розумової діяльності [8, с. 596]. Культуру

повсякденного спілкування складають уміння людей передавати свої думки і почуття іншим людям, уміння не лише говорити, а й слухати, виявляти розуміння і доброзичливість, співчуття і увагу.

Культура ділового спілкування – це один із показників загальної культури та моральних якостей особистості, що інтегрує зовнішню культуру, культуру мовлення, культуру почуттів, культуру поведінки та етикет. Моральна культура спілкування – співвіднесення людської свідомості, поведінки, відносин із моральними цінностями, установками, нормами, принципами [11, с. 36]. Панамарьов зазначає, що “ціннісне сприйняття людиною феномену спілкування як одне з важливих положень філософії спілкування і відкриває реальну можливість спокійного і толерантного, взаємозацікавленого обговорення учасниками будь-яких складних і суперечливих ситуацій, у тому числі й конфліктних, забезпечує умови для успішного їх розв'язання” [33, с. 28].

Імпонує думка, що “для фахівця надзвичайно важливе уміння спілкуватися з іншими людьми і подавати в усній формі свої ідеї і думки. Залежно від того, в якій манері і як ефективно ви це робите, – наголошують автори, – багато в чому залежать ваші життєві і професійні успіхи” [2, с. 42]. За результатами досліджень О. Урсоли професійне спілкування визначено “як процес взаємодії індивідів, об'єднаних спільними професійними інтересами, професійною діяльністю, в ході якої відбувається обмін професійно значущою інформацією, досвідом, ідеями і реалізується поставлена професійна мета” [40].

Основним завданням ділового спілкування є продуктивна співпраця. У професійній культурі спілкування можна виокремити загальні норми спілкування, що зумовлюються характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного [45, с. 365].

Під час ділового спілкування легше встановлюється контакт між людьми, якщо

вони говорять “однією мовою” й прагнуть до продуктивного співробітництва. При цьому засадами культури їхнього спілкування є етичні норми та ритуальні правила ділових відносин, знання й уміння, пов’язані з обміном інформацією, використанням способів і засобів взаємовпливу, взаєморозуміння [44, с. 108].

В інформаційному середовищі все більшої значущості набуває професійна комунікація лікарів, що забезпечує ефективне співробітництво, узгодженість і вирішення складних суспільних, науково-технічних, педагогічних і медичних проблем [13, с. 1]. Найважливішою і головною особливістю професії лікаря є те, що об’єктом його діяльності є людина, її здоров’я і життя [41, с. 37]. Майбутній лікар повинен володіти культурою спілкування, принципами й нормами медичної етики, що є важливою складовою його професійної культури. Він “покликаний уміло добирати слова до кожного пацієнта. Як зазначають самі лікарі, хвороба – проблема психологічна” [12, с. 210].

Для майбутнього фахівця медичної сфери особливо важливим є знання, вміння і навички професійної комунікації, які розвиваються у студентів у процесі навчання у закладі вищої медичної освіти [13, с. 1].

У період навчання у закладі вищої освіти майбутній лікар повинен навчитися мистецтву ділового спілкування, підкріплюючи теоретичні знання під час проходження практики, безпосередньо спілкуючись із різними людьми – будь-то колеги, пацієнти та їхні родичі. Не викликає сумніву, що лікар повинен бути інтелігентною й вихованою людиною. “Мовна самоідентифікація дозволяє судити про рівень освіченості, поведінку в соціумі, ставлення до людей, комунікативну активність і комунікативну культуру” [12, с. 208] майбутнього лікаря.

Культура спілкування вимагає від майбутнього лікаря уміння будувати діалог із пацієнтом, спрямовуючи бесіду у потрібне русло, активізуючи й зосереджуючи його увагу.

Щодня ми обмінюємося інформацією з іншими людьми в побуті і в сфері професійної діяльності [2, с. 42]. Окрім цього, має значення здатність до соціально-психологічної взаємодії, зокрема знання людської психології та психології спілкування [19, с. 53]. Майбутні лікарі повинні “використовувати спілкування як могутній засіб впливу на моральний і психічний стан хворих та їх родичів, який є невід’ємною частиною успішного спілкування” [32, с. 248]. Лікарська діяльність характеризується наявністю різноманітних ситуацій з пацієнтами, що вимагає швидкої, кваліфікованої допомоги та супроводжується вибором оптимального способу спілкування, використання відповідних професійних термінів, словосполучень, фраз, зрозумілих пацієнту [13, с. 1].

Спілкування лікаря з хворим – це бесіда обопільно зацікавлених людей, мета яких перемогти недугу. Вона вимагає від медика певних зусиль, нервових витрат, щоб бути доброзичливим, невимушеним, терпимим, не виказувати ні найменшого роздратування [27, с. 14].

Дослідники І. Вітенко та О. Чабан виокремлюють такі основні психологічні компоненти спілкування, як: почуття присутності (щирий інтерес до співрозмовника), уміння слухати (розуміти простий сенс слів, концентрація уваги, неупередженість, щире зацікавлення розмовою), прояв турботи про іншу людину (надання їй допомоги), розкриття (процес відкриття свого “Я” іншим людям, саморозкриття як обов’язкова умова для спілкування і здійснення психотерапії), повага до світогляду і точки зору іншої людини (повага до особистості співрозмовника), емпатія (вислуховування співрозмовника, чуттєве сприймання його думок і почуттів, налагодження довірливих міжособистісних відносин, обов’язковий компонент почуття присутності), щирість (передумова вільного й відкритого спілкування), повага (сприйняття хворого як людини, яку поважають) [32, с. 248, 250].

Увагу на важливість морально-ціннісних орієнтирів людини, загалом на знання загальної і професійної етики спілкування звертає й дослідниця М.Ценко. На її переконання, для характеристики комунікативної компетентності необхідно використовувати не лише лінгвістичний підхід, а й етичний та соціально-психологічний, так як ефективність спілкування безпосередньо залежить від морально-позитивної атмосфери [42, с. 45]. Підтримуємо думку М. Білінської стосовно того, що “етикет, мораль, людина – це органічне триєднання, що є вагомим соціальним орієнтиром у формуванні та становленні особистості лікаря. Такі моральні правила й загальні етичні настанови: слово, чесноти, намагання й знання медичного працівника, його невід’ємні моральні гасла в практичній поведінці відіграють істотну роль у зціленні хворого і допомозі йому [5].

Мединська А. й С. Коноваленко слушно зауважують, що “починаючи спілкуватися із хворим, лікар зобов’язаний сконцентрувати на ньому всю свою увагу, ніби забувши про себе, підкоривши розум, волю, знання й досвід справі збереження життя, полегшення страждання, відновлення здоров’я” [27, с. 14]. Наводячи приклади вербальних етикетних засобів спілкування, до складу яких входять структура й формули мовного етикету, автори підкреслюють важливість культури спілкування, а саме: уміння встановити

контакт із співрозмовником, значення міміки, інтонації, “розмови очей”, як дуже важливого емоційного каналу [27, с. 15, 17],

Уміння ефективного ділового спілкування майбутніх лікарів під час навчання у вишу і проходження практики багато в чому залежить від педагогічної майстерності викладачів, що висуває вимоги до їхньої професійної і психолого-педагогічної компетенції.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі проведеного нами аналізу наукової літератури з питань стану розробки проблеми формування культури ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти, ми дійшли таких висновків: культура ділового спілкування майбутнього лікаря є невід’ємною складовою його професійної діяльності, вчитися ефективно спілкуванню і відшліфувати його у повсякденній практиці лікар має протягом всього життя; чільне місце у формуванні культури ділового спілкування майбутніх лікарів у закладах вищої освіти належить професійній і психолого-педагогічній компетенції викладачів; основою високої культури ділового спілкування майбутнього лікаря є гуманне ставлення до людини, бажання завжди прийти їй на допомогу. Перспективою подальших розвідок є визначення особливостей культури ділового спілкування майбутніх лікарів як показника їх високого професіоналізму.

Список літератури:

1. Авраменко Н. Підготовка майбутніх лікарів-іноземців до оволодіння професійною термінологією у медичних закладах вищої освіти / Н. Авраменко // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Хмельницький: ХНУ. – 2019. – С. 354

2. Бабаєв В., Шаронова Н. Організаційна культура керівника / В. Бабаєва, Н. Шаронова // Навчальний посібник для спеціальності “Адміністративний менедж-

мент”. – Харків: ГТУ “ХП”. – 2005. – Вип. 2. – С. 260

3. Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси / Ф. Бацевич // Монографія. – Київ: Академія. – 2009. – С. 192

4. Бичок А. Формування культури професійного спілкування майбутніх фахівців міжнародного бізнесу і менеджменту / А. Бичок // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2010. – С. 290

5. Білинська М. Стандарти вищої медичної освіти, як шлях до міжнародної акредитації медичної школи / М. Білинська // Вісник УАДУ. – 2002. – № 4. – С. 150 – 155
6. Варданян А. Розвиток професійної іншомовної комунікативної компетентності студентів медичних вузів у процесі міжкультурної інтеграції / А. Варданян // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: збірник наукових праць. – Острог: НУ “Острозька академія”. – 2016. – Вип. 61. – С. 176 – 178
7. Васянович Г. Філософія науки / Г. Васянович // Навчальний посібник для викладачів, аспірантів та здобувачів вищої освіти. – Львів: ФОП Корпан Б. – 2024. – С. 196
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000. – Уклад. і гол. ред. Бусел В. – Ірпінь: Перун. – 2005. VIII, С. 1728
9. Веневцева Є. Виховання білінгвальної культури спілкування студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Є. Веневцева // Дис. канд. пед. наук: 13.00.07. – Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Короленка. – 2015. С. 252
10. Височан З. Формування компетентності в українському діалогічному мовленні майбутніх правознавців у процесі професійної підготовки / З. Височан // Автореф. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків. – 2021. – С. 20
11. Грень Л., Грибко О. Комунікативний компонент лідерського потенціалу державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: шляхи формування / Л. Грень, О. Грибко // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. – Серія: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2021. – № 2. – С. 33 – 38
12. Гребеник Ю. Комунікативна культура студента медичного коледжу як складова професійних якостей медичного працівника / Ю. Гребеник // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 5 (31). – С. 205 – 213
13. Гуменна І. Підготовка майбутніх лікарів до професійної комунікації на засадах міждисциплінарної інтеграції / І. Гуменна // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. – 2016. – С. 270
14. Гляненко К. Педагогічні технології формування комунікативної компетентності майбутніх учителів філологічних спеціальностей у процесі професійної підготовки / К. Глянегко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – Серія: Педагогіка. – 2016. – Вип. 4. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadvped_2016_4_7
15. Гоголь І. Формування культури професійного спілкування у майбутніх маркетологів / І. Гоголь // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ. Українська інженерно – педагогічна академія. – Харків. – 2019. – С. 356
16. Голопич І. Підготовка майбутніх поліцейських до професійного спілкування з правопорушниками у вищих закладах зі специфічними умовами навчання / І. Голопич // Теорія та методика навчання та виховання. – 2018. – Вип. 45. – С. 46 – 58
17. Зайцева А. Методична система формування художньо-комунікативної культури майбутнього вчителя музики / А. Зайцева // Автореферат дис. д-ра. пед. наук: 13.00.02. – Київ: Національний педагогічний університет імені М. Драгоманова. – 2017. – С. 528
18. Качмарчик С. Формування культури професійного спілкування у майбутніх менеджерів зовнішньоекономічної діяльності засобами інтерактивних технологій / С. Качмарчик // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – К: НУБіПУ. – 2018. – С. 20. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dglib.nubip.edu.ua/handle/123456789/5552>

19. Квітка А. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України / А. Квітка // Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії: 011 – Освітні, педагогічні науки. – Серія: Освіта/Педагогіка. – Хмельницький: ХНУ. – 2022. С. 344
20. Келемен А. Формування педагогічної культури майбутніх соціальних працівників на засадах акмеологічного підходу в закладах вищої освіти / А. Келемен // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Львів. – 2020. – С. 20
21. Когут І. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя / І. Когут // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В. Короленка. – 2015. – С. 20
22. Козаченко Ю. Організаційно-педагогічні основи формування комунікативної культури студентів у медичних коледжах Великої Британії та США – загальна педагогіка та історія педагогіки / Ю. Козаченко // Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: 13.00.01. – Суми. – 2016. – С. 23
23. Колодій Н. Формування професійної мовленнєвої компетентності майбутніх бакалаврів соціальної роботи / Н. Колодій // Автореф. канд. пед. наук: 13.00.04. – Хмельницький. – 2021. – С. 20
24. Комарова І. Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування / І. Комарова // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Вінниця. – 2000. – С. 189
25. Кочина В. Педагогічні умови формування культури професійного спілкування майбутніх інженерів-педагогів транспортної галузі / В. Кочина // Дис. канд. пед. наук за спеціальністю: 13.00.04. – “Теорія і методика професійної освіти”. – Харків: ХНУВС. – 2015. – С. 311
26. Літвінчук А. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх інженерів-технологів у процесі гуманітарної підготовки / А. Літвінчук // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – “Теорія і методика професійної освіти”. – Рівне: НУВГП. – 2018. – С. 283
27. Мединська А., Коноваленко С. Особливості вербального спілкування медичного працівника і хворого / А. Мединська, С. Коноваленко // Медсестринство. – 2016. – № 2. – С. 13 – 20.
28. Мистецтво переговорів і вирішення конфліктів (медіація) / “ArtNoConflict” // Новий проєкт від Еразмус+. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/mistectvo-peregovoriv-i-virishennya-konfliktiv-mediaciya-artnoconflict-novij-proyekt-vid-erazmus>
29. Мороз-Рекотова Л. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / Л. Мороз-Рекотова // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Бердянськ: Бердянський державний педагогічний університет. – 2020. – С. 299. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dSPACE.bdpu.org.ua/items/1bfd818e-39fe-41a5-8d4f-0210217b40af>
30. Мороховець Г. Формування інформаційно-комунікаційних компетенцій у майбутніх лікарів / Г. Мороховець // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Хмельницький. – 2017. – С. 237
31. Орду К. Формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх сімейних лікарів у професійній підготовці / К. Орду // Дис. д-ра філософії. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Ушинського. – 2021. – С. 318
32. Основи загальної і медичної психології // за ред. Вітенка І., Чабана С. – Тернопіль: Укрмедкнига. – 2003. – С. 344
33. Пономарьов О. Філософія спілкування в контексті культури соціального управління / О. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ “ХПІ”. – 2011. – № 1. – С. 24 – 31

34. Руденко Л. Теоретичні та методичні засади формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах / Л. Руденко // Автореф. д-ра. пед. наук: 13.00.04. – Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського. – 2016. – С. 40
35. Рузьяк Т. Формування професійної культури учнів закладів професійно-технічної освіти сфери обслуговування / Т. Рузьяк // Дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії. – Львів: Університет “Львівська політехніка”. – 2022. – С. 311
36. Сільчук О. Формування культури ділового спілкування майбутніх інженерів-дослідників аграрного профілю у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу / О. Сільчук // Автореф. канд. пед. наук: 13.00.04. – Переяслав-Хмельницький: ДПУ ім. Г. Сковороди. – 2016. – С. 25
37. Соснова М. Формування ключових компетентностей майбутніх молодших медичних спеціалістів у медичних коледжах / М. Соснова // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Кропивницький: Кіровоградська льотна академія національного авіаційного університету. – 2016. – С. 370
38. Таможська І. Формування вмінь ділового спілкування майбутніх фахівців технічного профілю у процесі вивчення соціально-гуманітарних дисциплін / І. Таможська // Дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Харків: НПУ ім. Г. Сковороди. – 2014. – С. 285
39. Улунова Г. Психологія розвитку культури професійного спілкування державних службовців у системі безперервної освіти / Г. Улунова // Дис. д-ра. психол. наук: 19.00.07. – Київ: Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова. – 2020. – С. 561
40. Урсол О. Формування культури професійного спілкування у майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних методів навчання / О. Урсол // Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ: Нац. авіац. ун-т. – 2012. – С. 20
41. Франчук В. Місце, роль і значення лікарської професії в умовах сучасного українського суспільства / М. Франчук // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2017. – № 3. – С. 35 – 41. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSG_2017_3_9
42. Ценко М. Формування комунікативної компетентності майбутніх юристів / М. Ценко // Вісник Національного університету “Юридична академія України ім. Я. Мудрого”. – Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. – ред. Гетьман А. та ін. – Харків: Право. – 2014. – № 4 (23). – С. 41 – 50
43. Циганій С. Формування культури професійно-правового спілкування в майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / Циганій С. // Автореф. канд. пед. наук: 13.00.04. – Київ: Національний авіаційний університет. – 2017. С. 20
44. Kachailo, K., Hren, L. (2023) “Culture of business communication of future doctors and its formation in institutions of higher education”, Leaders of the XXI century. A look into the future: Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference, 26-27 October 2023, ed. By Romanovsky O., Kharkiv: NTU “KHPI”, pp. 108 – 109
45. Kachailo, K. (2024) “The culture of business communication as an indicator of the high communicative culture of the future doctor”, VII International scientific and practical conference “Scientific Research: Theoretical Foundations and Practical Applications”, 24-26 January 2024 Vienna: International Scientific Unity, pp. 364 – 366
46. До 300 – річчя з народження Г. Сковороди. – Київ: Центральний державний історичний архів. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cdi-ak.archives.gov.ua/ab_2022_12_03.php

References

1. Avramenko, N. (2019), "Preparing future foreign doctors for mastering professional terminology in medical higher education institutions", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Khmelnytsky: KHNU, p. 354
2. Babayev, V., Sharonova, N. (2005), "Organisational culture of the leader", Study guide for the speciality "Administrative Management", Kharkiv: STATE TECHNICAL UNIVERSITY "KHPI", is. 2, p. 260
3. Batsevich, F. (2009), "Spiritual synergy of the native language: Linguistic and philosophical essay", Monograph, Kyiv: Academy, p. 192
4. Bychok, A. (2010), "Formation of a culture of professional communication for future specialists in international business and management", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Ternopil: V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, p. 290
5. Bilynska, M. (2002), "Standards of higher medical education as a way to international accreditation of medical schools", Bulletin of the Ukrainian Association of Agriculturalists, no. 4, pp. 150 – 155
6. Vardanyan, A. (2016), "Development of professional foreign language communicative competence of medical students in the process of intercultural integration", Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy: a collection of scientific papers, Ostroh: National University of Ostroh Academy, is. 61, pp. 176 – 178
7. Vasyanovych, G. (2024), "Philosophy of science", Study guide for lecturers, postgraduate students and higher education students, Lviv: FOP Korpan B, p. 196
8. A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250000 (2005), Compiled and edited by Busel V., Irpin: Perun, VIII, p. 1728
9. Venevtseva, E. (2015), "Cultivating a bilingual culture of communication for students of higher pedagogical educational institutions", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07., Poltava: Poltava National Pedagogical University named after V. Korolenko, p. 252
10. Vysochenko, Z. (2021), "Developing Competence in Ukrainian Dialogue Speaking of Future Lawyers in the Process of Professional Training", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv, p. 20
11. Gren, L., Gribko, O. (2021), "Communication component of the leadership potential of civil servants and local self-government officials: ways of formation", Bulletin of the National Technical University "KhPI", Series: Actual problems of development of Ukrainian society, Kharkiv: NTU "KhPI", no. 2, pp. 33 – 38
12. Grebenik, Y. (2013), "Communicative culture of a medical college student as a component of professional qualities of a healthcare professional", Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies, no. 5 (31), pp. 205 – 213
13. Humenna, I. (2016), "Preparing future doctors for professional communication on the basis of interdisciplinary integration", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Ternopil: V. Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, p. 270
14. Glyanenko, K. (2016), "Pedagogical Technologies of Forming Communicative Competence of Future Teachers of Philology in the Process of Professional Training", [electronic resource], Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Series: Pedagogy, is. 4, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadped_2016_4_7
15. Gogol, I. (2019), "Forming a culture of professional communication in future marketers", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kharkiv, p. 356

16. Golopych, I. (2018), "Preparing future police officers for professional communication with offenders in higher education institutions with specific learning environments", *Theory and methods of teaching and upbringing*, is. 45, pp. 46 – 58
17. Zaitseva, A. (2017), "Methodological system of forming artistic and communicative culture of future music teacher", *Doctoral dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.02*, Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University, p. 528
18. Kachmarchik, C. (2018), "Formation of a Culture of Professional Communication in Future Managers of Foreign Economic Activity by Means of Interactive Technologies", [electronic resource], *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Kyiv: NUBiPU, p. 20, available at: <https://dglib.nubip.edu.ua/handle/123456789/5552>
19. Kvitka, A. (2022), "Formation of Social and Communicative Competence of Future Officers of the State Penitentiary Service of Ukraine", *Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy: 011 - Educational, pedagogical sciences, Series: Education/ Pedagogy*, Khmelnytsky University: KhNU, p. 344
20. Kelemen, A. (2020), "Formation of Pedagogical Culture of Future Social Workers on the Basis of Acmeological Approach in Higher Education Institutions", *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Lviv, p. 20
21. Kogut, I. (2015), "Formation of Professional and Pedagogical Communicative Competence of Future Teachers", *Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Poltava: V. Korolenko Poltava National Pedagogical University, p. 20
22. Kozachenko, Y. (2016), "Organisational and Pedagogical Bases of Formation of Students' Communicative Culture in Medical Colleges of Great Britain and the USA - General Pedagogy and History of Pedagogy", *Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01.*, Sumy, p. 23
23. Kolodiy, N. (2021), "Formation of Professional Speaking Competence of Future Bachelors of Social Work", *Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Khmelnytsky, p. 20
24. Komarova, I. (2000), "Forming a culture of pedagogical communication in future teachers", *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Vinnytsia, p. 189
25. Cochun, B. (2015), "Pedagogical conditions for the formation of a culture of professional communication of future engineers-teachers in the transport industry", *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, "Theory and methods of vocational education", Kharkiv: KHNUA, p. 311
26. Litvinchuk, A. (2018), "Formation of professional and communicative competence of future process engineers in the process of humanitarian training", *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, "Theory and methods of vocational education", Rivne: NUOGP, p. 283
27. Medynska, A., Konovalenko, S. (2016), "Peculiarities of verbal communication between a healthcare professional and a patient", *Nursing*, no. 2, pp. 13 – 20.
28. The art of negotiation and conflict resolution (mediation), [electronic resource], A new project from Erasmus+, available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/mistectvo-peregovoriv-i-virishennya-konfliktiv-mediacya-artnoconflict-novij-projekt-vid-erazmus>
29. Moroz-Rekotova, L. (2020), "Formation of professional and communicative culture of future preschool teachers", [electronic resource], *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Berdiansk: Berdiansk State Pedagogical University, p. 299. available at: <https://dspace.bdpu.org.ua/items/1bfd818e-39fe-41a5-8d4f-0210217b40af>
30. Morokhovets, G. (2017), "Formation of information and communication competences in future doctors", *Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04.*, Khmelnytsky, p. 237

31. Horde, K. (2021), "Formation of information and communication competence of future family doctors in professional training", Teachers", Doctoral dissertation of Doctor of philosophy, Odesa: South Ukrainian National Pedagogical University named after K. Ushynsky, p. 318
32. "Fundamentals of general and medical psychology" (2003), ed. by Vitenko I., Chaban S., Ternopil: Ukrmedkniga, p. 344
33. Ponomarev, O. (2011), "Philosophy of communication in the context of social management culture", Theory and practice of social systems management, Kharkiv: NTU "KhPI", no.1, pp. 24 – 31
34. Rudenko, L. (2016), "Theoretical and methodological foundations for the formation of communicative culture of future service professionals in vocational schools", Doctor of pedagogical sciences: 13.00.04., Vinnytsia: M. Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University, p. 40
35. Ruzyak, T. (2022), "Formation of professional culture of students of vocational education institutions in the service sector", Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Lviv: Lviv Polytechnic University, p. 311
36. Silchuk, O. (2016), "Formation of a Culture of Business Communication of Future Agricultural Research Engineers in the Process of Studying Humanities Disciplines", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Pereiaslav-Khmelnyskyi: G. Skovoroda State Pedagogical University, p. 25
37. Sosnova, M. (2016), "Formation of key competences of future junior medical specialists in medical colleges", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kropyvnytskyi: Kirovohrad Flight Academy of the National Aviation University, p. 370
38. Tamozhskaya, I. (2014), "Formation of business communication skills of future technical specialists in the process of studying social and humanitarian disciplines", Dissertation for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kharkiv: H. Skovoroda National Pedagogical University, p. 285
39. Ulunova, G. (2020), "Psychology of Development of the Culture of Professional Communication of Civil Servants in the System of Continuing Education", Doctoral dissertation of Doctor of Psychological Sciences: 19.00.07., Kyiv: Drahomanov National Pedagogical University, p. 561
40. Ursol, O. (2012), "Formation of a culture of professional communication in future social workers by means of interactive teaching methods", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kyiv: National Aviation University, p. 20
41. Franchuk, V. (2017), "The place, role and importance of the medical profession in the context of modern Ukrainian society", [electronic resource], Bulletin of Social Hygiene and Healthcare Organisation of Ukraine, no. 3, pp. 35 – 41, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSG_2017_3_9
42. Tsenko, M. (2014), "Developing the communication competence of future lawyers", Bulletin of the National University "Y. Mudryi Law Academy of Ukraine", Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology, ed. by Getman A. et al., Kharkiv: Law, no. 4 (23), pp. 41 – 50
43. Tsyganiy, C. (2017), "Formation of a Culture of Professional and Legal Communication in Future Lawyers in the Process of Professional Training", Thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.04., Kyiv: National Aviation University, p. 20
44. Kachailo, K., Hren, L. (2023) "Culture of business communication of future doctors and its formation in institutions of higher education", Leaders of the XXI century. A look into the future: Proceedings of the VII International Scientific and Practical Conference, 26-27 October 2023, ed. By Romanovsky O., Kharkiv: NTU "KHPI", pp. 108 – 109
45. Kachailo, K. (2024) "The culture of business communication as an indicator of the high communicative culture of the future doctor", VII International scientific and practical conference "Scientific Research:

Theoretical Foundations and Practical Applications”, 24-26 January 2024 Vienna: International Scientific Unity, pp. 364 – 366

46. “To the 300th anniversary of the birth of G. Skovoroda” – [electronic resource],

Kyiv: Central State Historical Archive, available at: https://cdiak.archives.gov.ua/ab_2022_12_03.php

Стаття надійшла до редколегії 03.03.2024